

#01 Soorten

Luc De Bruyn, Anny Anselin, Johan Coeck, Geert De Knijf, Koen Devos, Olivier Dochy,
Dirk Maes, Glenn Vermeersch

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

- **Broedvogels van het landbouwgebied gingen achteruit tussen 1990 en 2000-2002, broedvogels van bossen en andere algemene broedvogels gingen vooruit.**
- **De vlinders van graslanden staan in 2004 gemiddeld terug op het niveau van 1992, maar er is een sterk verschil tussen de soorten.**
- **De toestand van de overwinterende watervogels is verbeterd tussen 1991-1992 en 2005-2006, in vergelijking nog meer dan in de rest van Noordwest-Europa. Het natuur- en milieubeleid heeft daarbij een rol gespeeld.**
- **Het merendeel van de libellensoorten gaat vooruit tussen de perioden 1980-1989 en 1995-2004. Vooral soorten van voedselrijke wateren gingen vooruit, die van voedselarme vennen en plassen eerder achteruit.**
- **De efficiëntie van het soortenbeleid kan verhogen door criteria te ontwikkelen om prioritaire soorten te selecteren en door richtlijnen op te stellen voor de opmaak van soortbeschermingsplannen.**

I	Europese algemene broedvogelindex - landbouwgebieden	
I	Europese algemene broedvogelindex - bosgebieden	
I	Europese algemene broedvogelindex - andere algemene broedvogels	
I	Europese vlinderindex (graslanden)	
I	Overwinterende watervogelindex	
I	Status van soorten	
R	Aantal soortbeschermingsplannen	

Op pan-Europees niveau werd overeengekomen om tegen 2010 het verlies biodiversiteit te stoppen. Het Vlaamse regeerakkoord (2004-2009) [229] pleit eveneens voor het behoud, het herstel en de versterking van de biologische diversiteit. Om het verlies van biodiversiteit te stoppen tegen 2010 moeten alle soorten stabiel blijven of een positieve trend vertonen. Om dat op te meten werd in 2004 een Europees initiatief (SEBI 2010) opgestart dat indicatoren ontwikkelt [262]. De kernindicator 'Trends in abundantie en distributie van geselecteerde soorten' wordt beschreven aan de hand van de algemene broedvogelindex en de Europese vlinderindex. Die worden hier voor de eerste keer gerapporteerd. Ook de overwinterende watervogelindex wordt gerapporteerd.

Ter invulling van de kernindicator 'Veranderingen in de status van bedreigde en/of beschermde soorten' wordt een vernieuwd overzicht gegeven van de status van de gedocumenteerde soorten in Vlaanderen. Vervolgens wordt ingegaan op de nieuwe gegevens inzake libellen. Ten slotte wordt de stand van zaken van het soortenbeleid toegelicht.

01 Toestand

#01

1.1 Soortentrends

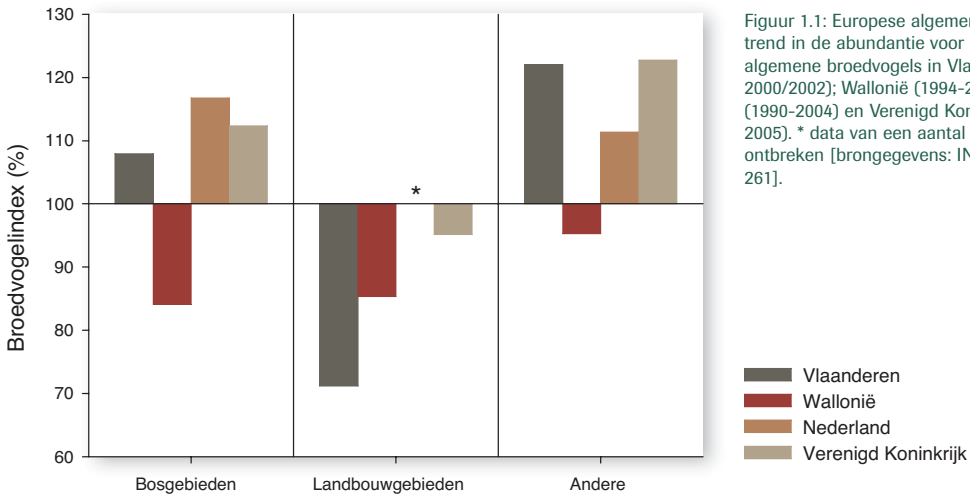
De SEBI 2010-indicatoren zijn bedacht om beleidsmakers de mogelijkheid te bieden om veranderingen in de omgeving in te schatten, de juiste beleidsrespons te nemen en daarna de effectiviteit van hun acties te evalueren in de tijd. De SEBI 2010-indicatoren zoals hierboven voorgesteld, zijn echter samengestelde indicatoren die een gemiddelde respons van de soorten uit de doelgroep weergeeft [46, 91]. Elke soort reageert verschillend op de talrijke mogelijke antropogene verstoringen. De trend waargenomen bij dergelijke indicatoren is een resultaat van een groot aantal factoren. De SEBI 2010-indicatoren moeten dan ook als algemene toestandsindicatoren voor biodiversiteit aanzien worden waarop alle beleidsacties besproken in de andere NARA-hoofdstukken een effect hebben.

2010-indicator: algemene broedvogelindex

De algemene broedvogelindex geeft de trend aan voor broedvogels van landbouwgebieden, bosgebieden en andere algemene vogels [91]. Voor deze indicator dienen jaarlijks de aantallen van een aantal algemene broedvogels opgevolgd te worden (tabel 1.1). In Vlaanderen bestond er tot 2006 geen monitoring van deze vogelsoorten. In 2004 werd een nieuwe verspreidingsatlas opgemaakt voor de Vlaamse broedvogels [220]. Tussen 2000 en 2002 werd aan de hand van een gestandaardiseerde methode de verspreiding van de broedvogels over het Vlaamse grondgebied nagegaan. Door vergelijking met oudere gegevens was het mogelijk om een ruwe trend te berekenen voor de periode tussen 1990 en 2000-2002. Vanaf de lente van 2007 werd ook in Vlaanderen een algemene vogelmonitoring opgestart door de vogelwerkgroep van Natuurpunt en het INBO [221] waardoor de algemene broedvogelindex jaarlijks zal kunnen worden opgevolgd.

Vogels van bosgebieden	appelvink, bonte vliegenvanger, boomklever, boomkruiper, boomleeuwerik, boompieper, draaihals, fluit, gaai, gekraagde roodstaart, glanskop, goudhaan, goudvink, grauwe vliegenvanger, groene specht, heggenmus, kleine bonte specht, matkop, nachtegaal, pimpelmees, sijsje, spotvogel, tjiftjaf, tuinfluiter, wielewaal, zwarte mees, zwarte specht
Vogels van landbouwgebieden	boerenzwaluw, geelgors, gele kwikstaart, grasmus, grauwe gors, grauwe klauwier, grutto, houtduif, Kievit, kuifleeuwerik, paapje, putter, ringmus, spreeuw, torenvalk, veldleeuwerik, zomertortel
Andere algemene vogels	buizerd, cetti's zanger, ekster, fitis, graszanger, grote bonte specht, grote lijster, kauw, kneu, koekoek, koolmees, merel, rietgors, roodborst, sperwer, staartmees, vink, winterkoning, witte kwikstaart, zanglijster, zwarte kraai, zwartkop

Tabel 1.1: Soorten opgenomen in de Europese algemene broedvogelindex in Vlaanderen [bron: 262].

Figuur 1.1: Europese algemene broedvogels: trend in de abundantie voor de Europese algemene broedvogels in Vlaanderen (1990-2000/2002); Wallonië (1994-2005), Nederland (1990-2004) en Verenigd Koninkrijk (1994-2005). * data van een aantal sleutelsoorten ontbreken [brongegevens: INBO, 161, 210, 261].

Uit de data blijkt dat de vogels gebonden aan het landbouwgebied sterk achteruitgegaan zijn in deze periode (figuur 1.1). Die achteruitgang moet worden gezocht in een algemene intensivering en schaalvergroting van de landbouw [69, 116]. Die leidt tot verminderde bescherming, nestgelegenheid en voedsel. Het zijn vooral de zangvogels van het landbouwgebied die het bijzonder slecht doen. Grauwe gors, veldleeuwerik en geelgors gaan zeer sterk achteruit en werden onlangs aangeduid als Rode Lijstsoort [220]. Gele kwikstaart staat ook op de Rode Lijst genoteerd als achteruitgaand. De Vlaamse trends vertonen opvallende verschillen met de trends in Europa (EU-25) tussen 1990 en 2000 [NARA 2005]. De zangvogels (grauwe gors, geelgors, veldleeuwerik) dalen in Vlaanderen sneller dan in de rest van Europa, ondanks dat ze in Europa ook sterk tot zeer sterk achteruitgegaan zijn [17, 94, 152].

Globaal genomen gaat de toestand van de algemene bosvogels vooruit. De positieve toestand van de bosvogels houdt verband met de uitbreiding van de bossen, met het streven naar een meer natuurlijke boom-

en struiksoortensamenstelling en -structuur, en met het ouder laten worden van bomen waardoor meer bossen geschikt worden voor kolonisatie. Soms is er nog een lokale achteruitgang. De oorzaken daarvan zijn weinig eenduidig. Mogelijke negatieve factoren zijn onder meer recreatie, predatie door roofvogels, klimaatverandering [19, 220]. Opvallend is dat trekvogels die over lange afstand trekken meer in de groep zitten die achteruitgaan (5 van de 11) dan kortereafstandstrekkingen en residente vogels waarvan 15 van de 16 soorten stabiel blijven of vooruitgaan ($p = 0,027$).

De categorie 'andere algemene soorten' omvat soorten die voorkomen in meerdere biotopen, meestal generalisten, die het algemeen goed doen. Het zijn vooral soorten die zich hebben aangepast om te (over)leven in sterk door de mens beïnvloede habitats, zoals de merel die van een specifieke bosvogel evolueerde naar een soort die zonder problemen kan overleven in urbaan gebied.

In vergelijking met Wallonië [210], Nederland [261] en het Verenigd Koninkrijk [161] gaan de soorten gebonden aan landbouwgebieden veel sterker achteruit in Vlaanderen (figuur 1.1). Bosvogels gaan niet zo sterk vooruit als in Nederland en het Verenigd Koninkrijk, maar de situatie is wel veel beter dan in Wallonië waar de soorten achteruitgaan. Met de 'andere algemene soorten' staan we samen met het Verenigd Koninkrijk aan kop en doen we het beter dan Nederland en Wallonië.

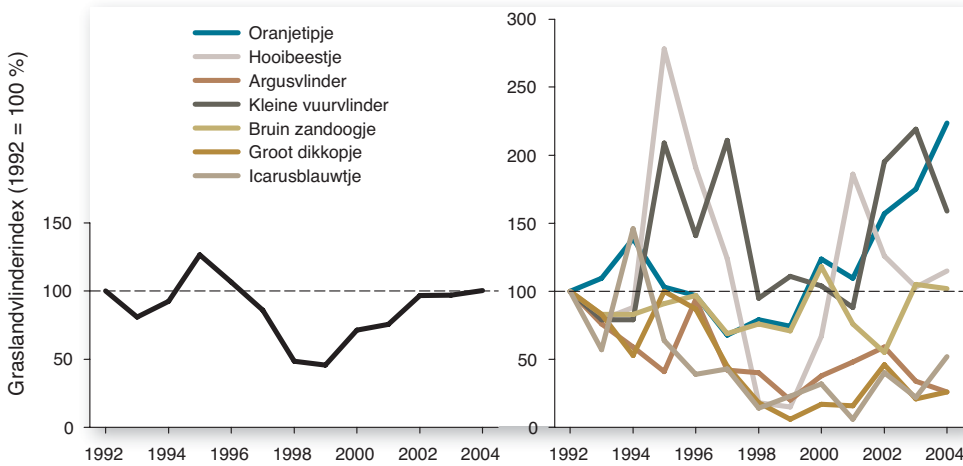
#01

2010-indicator: Europese vlinderindex - vlinders van graslanden

Insecten en hun populaties kunnen zeer gevoelig zijn voor zelfs subtiele veranderingen in hun omgeving [46, 142, 232]. Ze hebben daarenboven meestal een korte levenscyclus waardoor hun aantallen snel reageren op snelle veranderingen in het ecosysteem, zelfs op fijnschalige variaties zoals habitatstructuur. Insecten kunnen dus aangewend worden als een soort 'early warning indicator'. Binnen de insecten werden dagvlinders geselecteerd als indicatorgroep omdat ze, in tegenstelling tot de meeste andere insectengroepen, goed gedocumenteerd zijn, gemakkelijk kunnen worden herkend en populair zijn bij het grote publiek.

De SEBI 2010-werkgroep ontwikkelde de vlinderindex voor graslanden, gebaseerd op zeven wijdverspreide en 10 gespecialiseerde vlinders van graslanden. In Vlaanderen zijn gegevens beschikbaar voor de zeven wijdverspreide soorten: argusvlinder, bruin zandoogje, groot dikkopje, hooibeestje, icarusblauwtje, kleine vuurvlinder en oranjetipje. De data gebruikt voor het berekenen van de index zijn afkomstig van 10-20 lokaliteiten die tijdens het vliegseizoen sinds 1991 elk jaar wekelijks geteld worden door de vlinderwerkgroep [248].

De samengestelde indicator geeft een schommelend beeld (figuur 1.2). Het eindresultaat is dat de index in 2004 opnieuw op hetzelfde peil staat als in het startjaar 1992. Op het eerste gezicht zou men dus kunnen stellen dat het goed gaat met onze graslandvlinders. Wanneer we echter naar de individuele soorten kijken, zien we direct dat we dat moeten nuanceren. Ondanks de soms sterke schommelingen van sommige soorten, zoals hooibeestje en kleine vuurvlinder, zien we dat twee soorten, kleine vuurvlinder en oranjetip, een algemeen stijgende trend vertonen. Drie soorten, argusvlinder, hooibeestje en bruin zandoogje, blijven min of meer stabiel. Groot dikkopje en icarusblauwtje dalen sterk. Die daling was vooral sterk (-70 %) tussen 1992 en 1999 en stabiliseerde daarna ongeveer (lichte verbetering voor icarusblauwtje).

Figuur 1.2: Europese vlinderindex (graslanden): Jaarlijkse veranderingen in de abundantie van graslandvlinders [brongegevens: vlinderwerkgroep, INBO].

Links de geaggregeerde trendindex.

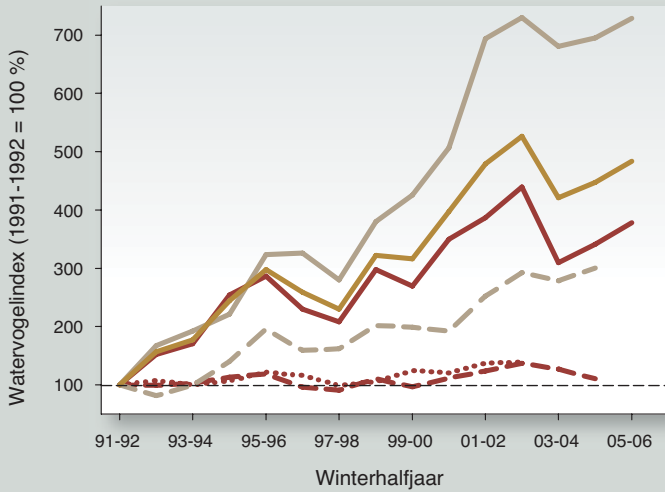
Rechts de trends voor de individuele soorten.

Overwinterende-watervogelindex

Sinds 1979-1980 worden in Vlaanderen elke winter zes midmaandelijks tellingen georganiseerd (periode oktober-maart) [251]. De coördinatie van de tellingen en het beheer van de gegevensbank is in handen van het INBO. De tellingen van de soorten kleine rietgans, kolgans, grauwe gans, smient, kraakeend, wintertaling, pijlstaart, slobbeend, tafeleend en wilde eend werden samengevoegd tot de trendindex voor overwinterende watervogels. Ter vergelijking konden we ook de gegevens vinden voor Nederland [205] en Noordwest-Europa [257].

Uit de trendindex blijkt dat de aantallen tussen de winter van 1991-1992 en de winter van 2002-2003 vijfvoudigd zijn in Vlaanderen (figuur 1.3). De trend van watervogels in Vlaanderen is een gecombineerd effect van de ontwikkelingen op Noordwest-Europees niveau en regionale/lokale factoren. In Noordwest-Europa namen nagenoeg alle ganzen- en eendensoorten toe tijdens de voorbije 10 tot 20 jaar, met uitzondering van slobbeend en tafeleend (stabiel), en pijlstaart (afname). Belangrijke, vaak genoemde oorzaken van die positieve internationale ontwikkeling, zijn:

- ▣ betere bescherming van soorten (jachtbeperkingen) en waterrijke gebieden (bv. via Habitatrictlijn en Ramsar);
- ▣ meer voedsel beschikbaar (voedselrijke wateren, productieve graslanden, oogstresten op akkers, ...);
- ▣ verschuivingen binnen het verspreidingsareaal met een afname in Oost- en Zuid-Europa (als gevolg van verlies waterrijke gebieden).

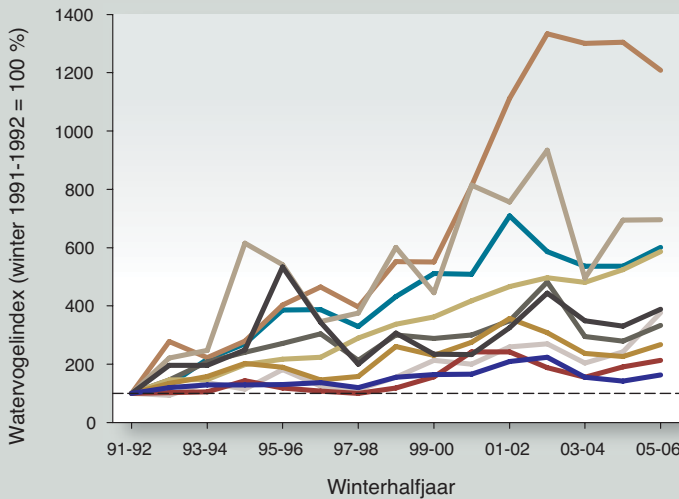

Figuur 1.3: Overwinterende-watervogelindex: jaarlijkse veranderingen in de aantallen van overwinterende watervogels [brongegevens: INBO, 62, 257].

Geaggregeerde watervogelindex.

- Vlaanderen - eenden
- - - Nederland - eenden
- ... Noordwest Europa - eenden
- Vlaanderen - ganzen
- - - Nederland - ganzen
- Vlaanderen - index

#01

Trends voor de individuele soorten in Vlaanderen.

- Kleine rietgans
- Kolgans
- Grauwe gans
- Smient
- Krakeend
- Wintertaling
- - - Pijlstaart
- Slobeend
- Tafeleend
- Wide eend

Uit de figuur blijkt dat de toename groter is in Vlaanderen dan in Noordwest-Europa. Ook soorten die in Europa stabiel blijven of afnemen (bv. pijlstaart), namen in Vlaanderen toe. Een bedenking daarbij is dat in het kleine Vlaanderen veel soorten sterk geconcentreerd zitten in slechts enkele (grote) gebieden. Dat maakt dat veranderingen op relatief kleine schaal (gebiedsniveau) een grote impact kunnen hebben op de volledige Vlaamse populatie (bv. ontwikkelingen in het Zeeschelde-estuarium (zie focushoofdstuk Zeeschelde)). In Nederland zijn er ook sterke regionale verschillen.

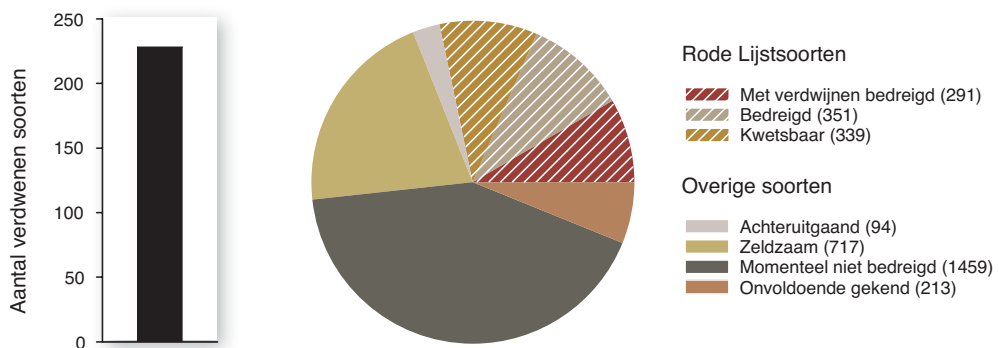
Factoren die wellicht een rol gespeeld hebben in de (sterk) positieve trend in Vlaanderen:

- verbetering algemene milieukwaliteit van waterrijke gebieden (bv. verbetering waterkwaliteit Zeeschelde en Rupel);
- natuurontwikkeling in bepaalde waterrijke gebieden (verhoging waterpeil Bourgoyen-Ossemeersen, herstel vijverecosystemen Midden-Limburg en Dijlevallei, natuurinrichting Uitkerkse Polder enz.;
- toename van het aantal natuurreservaten die als rust- en foerageergebied voor watervogels kunnen fungeren;
- ontstaan van tijdelijk gunstige voedsel- en rustgebieden in havengebieden (waarvan een groot deel inmiddels weer verdwenen zijn, o.a. in Gentse Kanaalzone en Zeebrugge);
- soortbeschermingsmaatregelen, met o.a. een striktere jachtwetgeving voor de jacht op watervogels (kortere openingsperiode van de jacht, stopzetting jacht wintertaling en smient, geen jacht op wilde ganzen enz.);
- gunstige weersomstandigheden in de jaren 90. De jaren 90 waren bijzonder zacht en nat zodat vorstgevoelige soorten (bv. slobeend, pijlstaart) in grote aantallen aanwezig bleven in de winterperiode. Een duidelijke toename van winterse overstromingen in valleigebieden (zoals de Uzerbroeken) leidde tot grotere aantallen van soorten als smient, pijlstaart en wintertaling. Daartegenover staat dat er weinig vorstinfluxen waren van noordelijke overwintersaars.

1.2 Status van bedreigde soorten

Overzicht status

Uit de tot hiertoe onderzochte soortengroepen blijkt dat er van de 3479 soorten waarvan de toestand gekend is 228 uit Vlaanderen verdwenen zijn (figuur 1.4). 981 soorten (28 %) staan op de Rode Lijst en lopen het gevaar op termijn te verdwijnen indien niet de nodige maatregelen getroffen worden.

Figuur 1.4: Status van soorten: van alle onderzochte soortengroepen. Deze indicator is gebaseerd op de Rode Lijsten van amfibieën, broedvogels, dagvlinders, dansvliegen, hogere planten, libellen, loopkevers, mieren, paddenstoelen (macrofungi), reptielen, slankpootvliegen, spinnen, rechtvleugeligen, vissen, water- en oppervlaktewantsen en zoogdieren [brongegevens: INBO].

Status van libellen

In 2006 verscheen de nieuwe atlas van de libellen van België [49]. In het teken van die atlas werd ook een nieuwe Rode Lijst voor Vlaanderen opgemaakt. Van de 66 soorten die ooit in Vlaanderen voorkwamen werden zijn er momenteel zes verdwenen (tabel 1.2). 17 soorten vallen onder de Rode Lijstsoorten: drie soorten in de categorie met uitsterven bedreigd, zeven bedreigd en zeven kwetsbaar. Daarnaast zijn er drie soorten die als zeldzaam gecatalogeerd worden. Tot slot zijn er 32 soorten die momenteel niet bedreigd zijn. Voor acht soorten waren de gegevens niet toereikend om ze tot een categorie toe te wijzen.

Tabel 1.2: Regionaal verdwenen en Rode Lijstsoorten libellen in Vlaanderen [bron-gegevens: 49].

Verdwenen	bronslibel, dwergjuffer, mercurwaterjuffer, noordse glazenmaker, sierlijke witsnuitlibel, tweevlek
Met verdwijnen bedreigd	gevlekte witsnuitlibel, speerwaterjuffer, vroege glazenmaker
Bedreigd	beekrombout, bosbeekjuffer, bruine korenbout, gewone bronlibel, hoogveen-glanslibel, maanwaterjuffer, variabele waterjuffer
Kwetsbaar	beekoeverlibel, gevlekte glanslibel, glassnijder, kempense heidelibel, noordse witsnuitlibel, tangpantserjuffer, venglazenmaker

#01

Tabel 1.3: In Vlaanderen voorkomende libellensoorten: verdeling over de categorieën en vergelijking van de huidige (2006) met de vorige Rode Lijst (1996) [brongegevens: 48, 49].

Status 2006	Aantal	Status 1996						
		VER	MUB	B	K	Z	MNB	ONB
Verdwenen	(VER) 6	6						
Met verdwijnen bedreigd	(MUB) 3	1	1	1				
Bedreigd	(B) 7		2	4	1			
Kwetsbaar	(K) 7		3	2	—	2		
Zeldzaam	(Z) 3				1	2		
Momenteel niet bedreigd	(MNB) 32			2	3	2	21	4
Onvoldoende gekend	(ONB) 8	2						6

Als we de nieuwe Rode Lijst vergelijken met de vorige gepubliceerd in 1996 [48] blijkt dat 40 soorten dezelfde status behouden hebben (tabel 1.3). Vier soorten zijn in een slechtere categorie en 16 soorten in een betere categorie terechtgekomen. Van de gevlekte witsnuitlibel werden geen waarnemingen opgetekend tussen 1990-1999, maar ze dook later wel terug op. De soort wordt nog wel als met uitsterven

bedreigd gecatalogeerd. Zeven soorten verbeterden van categorie maar staan nog steeds op de Rode Lijst en zijn dus nog steeds niet veilig. Zes soorten die in 1996 op de Rode Lijst stonden zijn momenteel niet meer bedreigd. Een probleem met het vergelijken van beide Rode Lijsten is dat ze niet op dezelfde manier zijn opgesteld. Voor de lijst van 1996 werd de periode 1940-1945 vergeleken met de periode 1990-1995. Voor de nieuwe Rode Lijst werden twee vergelijkingsmethoden gecombineerd, namelijk een historische trend (<1950 versus 1995-2004) en een recente trend (1980-1989 versus 1995-2004).

Op het eerste gezicht lijken libellen het veel beter te doen dan vroeger. Deels valt dat te verklaren door een toename van het aantal waarnemers, het gericht op zoeken naar bepaalde soorten in bepaalde gebieden en de specifieke aandacht naar soorten die vroeg in het jaar vliegen. Anderzijds stellen we een duidelijke toename vast van de algemene soorten die kenmerkend zijn voor stilstaande voedselrijke wateren en een uitbreiding van zuidelijke en warmteminnende soorten (NARA 2005, [49]). Ook een aantal soorten dat hogere eisen stelt aan zijn habitat doet het minder slecht dan in de jaren tachtig, maar heeft zijn vroegere verspreiding nog niet terug ingenomen. De verbetering van de waterkwaliteit van de waterlopen (zie ook hoofdstuk 4 Vermesting) heeft er ook toe bijgedragen dat de minst kritische soorten vooruitgingen [49]. Een toename blijft echter uit voor die soorten die zeer hoge eisen stellen aan de waterkwaliteit. Soorten van voedselarme (oligotroof of mesotroof) vennen en plassen vertonen een negatieve trend.

02 Beleid

2.1 Planning en instrumentering

Volgens het MINA-plan 3 is het doel van het soortenbeleid om de huidige soortendiversiteit te bestendigen en bevorderen. Een instrument van het soortbeleid om het behoud van soorten te verwezenlijken is het opstellen van soortbeschermingsplannen. Een probleem is dat de soortkeuze en methode voor het opstellen van soortbeschermingsplannen volledig ad hoc gebeurt, onder meer op eigen initiatief van NGO's. Er zijn geen criteria opgesteld die aangeven welke soorten prioriteit verdienen. Daarnaast zijn er ook geen richtlijnen of criteria voorzien waaraan die plannen minimaal moeten voldoen.

Momenteel zijn er 12 soortbeschermingsplannen (28 soorten) opgemaakt [255]. In maart 2007 is ANB ook begonnen met het opstellen van soortbeschermingsplannen voor knoflookpad en waterrietzanger (Universiteit Antwerpen). Voor de bruine vuurvlieder wordt nu (door Natuurpunt, i.o.v. ANB) een grondige inventarisatie uitgevoerd die op termijn zou moeten leiden tot een soortbeschermingsplan. Zoals in de beleidsbrief leefmilieu en natuur 2007 vooropgesteld, zou de opmaak van soortbeschermingsplannen voor hazelmuis en visarend al begonnen moeten zijn. Dat is nog niet het geval. De zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt heeft in 2006 wel op eigen initiatief beschermingsmaatregelen uitgewerkt voor de hazelmuis. Die zijn reeds in de beheerplannen opgenomen van de Voerense bosreservaten Broekbos, Veursbos en Teuvenberg [214]. Vanaf 2007 zouden de maatregelen uitgevoerd worden, o.a. in samenwerking met ANB Limburg, het INBO en de Gemeente Voeren.

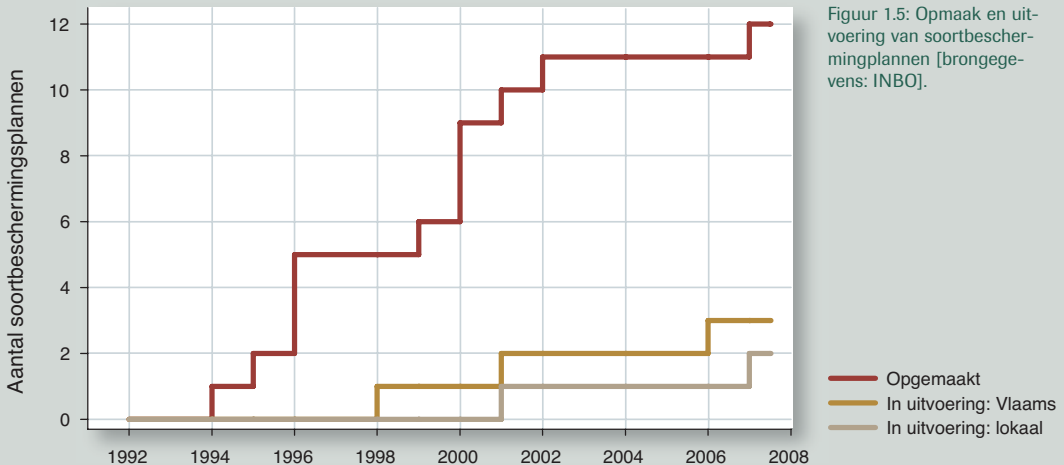
In 2005 produceerde het INBO een rapport over de toestand van de akkervogels in Vlaanderen [66]. Daarin worden ook beschermingsmaatregelen voor die akkervogels geformuleerd. Ze kunnen als basis gebruikt worden voor het opstellen van een effectief soortbeschermingsplan voor akkervogels. Wat nog ontbreekt in het rapport is hoeveel maatregelen nodig zijn om een duurzame akkervogelpopulatie in stand te houden. Een tweede knelpunt was het aangeven van de 'kansrijke gebieden': de gebieden waar de soorten nog voorkomen en waar er, op landschapsschaal, nog voldoende kansen zijn om een duurzame populatie te behouden of uit te breiden. In het kader van het nieuwe programma voor plattelandsontwikkeling (2007-2013) worden momenteel door het INBO, VLM en ANB gebieden afgebakend die in aanmerking komen. Daarnaast worden beheerovereenkomsten voor weidevogels en akkervogels opgenomen. De praktische uitvoering daarvan zal echter pas in 2008 kunnen opstarten.

Het beleid meldt dat er wordt gewerkt aan een nieuw uitvoeringsbesluit inzake soortenbescherming. De bedoeling van het nieuwe besluit is in te staan voor een volledige en correcte omzetting van de relevante EU-regelgeving. Daarnaast zal met het nieuwe besluit ook gestreefd worden naar een uniformisering en vereenvoudiging van de Vlaamse soortenwetgeving.

2.2 Uitvoering

#01

Er werd tot op heden geen verplichting uitgevaardigd of ander initiatief genomen om de soortbeschermingsplannen gebiedsdekkend toe te passen. Momenteel worden wel vijf soortbeschermingsplannen in mindere of meerdere mate uitgevoerd (figuur 1.5).

Figuur 1.5: Opmaak en uitvoering van soortbeschermingsplannen [brongegevens: INBO].

In opdracht van het Agentschap voor Natuur en Bos voerde Regionaal Landschap Dijleland vzw van maart 2004 tot april 2007 het project 'Uitvoering van het beschermingsplan voor de das in het zuidelijk deel van de provincie Vlaams-Brabant en het taalgrensgebied' uit. Tijdens het eerste jaar werd veel aandacht besteed aan het informeren en sensibiliseren van doelgroepen (jagers, landbouwers, boseigenaars, overheden en natuurverenigingen) en het grote publiek. Daarnaast werden bekende dassenburchten geïnventariseerd, dassenwaarnemingen opgevolgd en werd er een lokale dassenwerkgroep opgericht. Het tweede en derde jaar stonden voornamelijk in het teken van het adviseren en uitvoeren van landschapsinrichtingsmaatregelen i.s.m. verschillende doelgroepen. Het gaat onder meer om de aanleg van hoogstamboomgaarden, de aanplant van houtkanten en de realisatie van ontsnipperingsmaatregelen.

Er werd ook gestart met het uitvoeren van de soortbeschermingsplannen voor de hamster en vleurmuizen (LIFE-project vleurmuizen [250]). Voor de hazelmuis worden lokaal acties ondernomen. Voor de bever werd de studie 'Overwegingskader voor de aanwezigheid van de bever in Vlaanderen' afgerond. Vermits deze soorten Habitatrichtlijnsoorten zijn worden ze meer in detail besproken in hoofdstuk 2 Soorten van de Habitatrichtlijn.

De soortbeschermingsplannen voor het gentiaanblauwtje en de nachtzwaluw worden niet integraal uitgevoerd. De maatregelen zoals voorgesteld in de plannen zijn, net zoals in het verleden, opgenomen in de beheerplannen van die natuurresevaten van ANB waar er nog restpopulaties van de soorten voorkomen.

Er worden ook acties ondernomen voor soorten waar geen soortbeschermingsplannen voor werden opgesteld. Met betrekking tot de herstelprogramma's voor kwabaal, serpeling en kopvoorn werden door het INBO gedurende de voorbije jaren haalbaarheidsstudies uitgevoerd naar de mogelijkheden voor herstel van populaties in enkele rivieren [64, 63, 65]. Dat onderzoek gebeurde in opdracht van en werd gefinancierd door ANB en het Visserijfonds. Voor kwabaal werd ook reeds een evaluatieonderzoek uitgevoerd naar de eerste pilotherintroductions in de Bosbeek en in de Grote Nete [35]. Daaruit bleek dat de eerste herintroductie in 2005 met larven mislukte terwijl die met juveniele kwabalen in 2006 wel succesvol bleek. De situatie wordt verder opgevolgd. Serpeling werd ook uitgezet, maar wordt niet opgevolgd. Kopvoorn, die reeds in het verleden werd uitgezet met wisselend succes [34], wordt opnieuw geherintroduceerd, maar de nieuwe uitzettingen werden nog niet opgevolgd.

Hoewel het niet strikt om soortbeschermingsplannen gaat, worden er ook acties ondernomen via de samenwerkingsovereenkomst tussen gemeenten en de Vlaamse overheid (zie hoofdstuk 14 Samenwerking met lokale overheden). Gemeenten kunnen subsidies aanvragen in functie van acties voor de bescherming van soorten zoals bv. het aanleggen van amfibieëntunnels, het inrichten van zomer/winterverblijven voor vleurmuizen of zelfs de herintroductie van soorten. Net als bij het opstellen van de soortbeschermingsplannen gebeurt de selectie van de soorten en acties ad hoc.

03 Kennis

Bovenstaande soortenindexen zijn momenteel de best beschikbare informatie. Ze zijn evenwel voor nog veel verbetering vatbaar. Ten eerste omdat de geobserveerde trend een samengestelde respons is ten gevolge van een reeks verstoringen. Daarnaast vertegenwoordigen de componenten van de indicatoren slechts een beperkt deel van de biodiversiteit. De distributie en trends van de gemonitorde doelgroepen zullen niet steeds overeenkomen met de patronen van andere soorten. Daarom is het nodig om meer specifieke, multisoorten indicatorsystemen te ontwikkelen, gebaseerd op soorten uit verschillende taxa, waarbij een één op één relatie kan worden gelegd tussen een bepaalde verstoring en de respons van de indicator. Criteria om tot een gestructureerde monitoring (prioriteiten, welke monitoring, randvoorwaarden, organisatorische vereisten, kennisontwikkeling, middelen, ...) te komen, worden gerapporteerd in het themahoofdstuk Monitoring.

In 2013 zal Vlaanderen/België een rapport moeten afleveren over de toestand en trends van de Habitatrichtlijnsoorten, gebaseerd op monitoringprogramma's (zie ook hoofdstuk 2 Soorten van de Habitatrichtlijn). Momenteel bestaat er, buiten voor vissen, de hamster en wintertellingen voor vleermuizen, voor geen enkele soort een monitoringsplan. Het is dus hoogdringend dat die opgesteld worden zodat ze in 2008 ook effectief kunnen worden uitgevoerd.

Ten slotte moet worden opgemerkt dat de oorzaken van geobserveerde trends in vele gevallen onbekend zijn. Als herstelmaatregelen (o.a. soortbeschermingsplannen) worden uitgevoerd, zijn ze veelal gebaseerd op 'expert opinie' en toevallige veldwaarnemingen. Er is nood aan een betere kennis van de ecologie van de betrokken doelsoorten en vooral kennis van de factoren die aan de basis liggen van de achteruitgang. Zelfs voor welbekende groepen zoals vogels, een groep waar toch reeds veel onderzoek rond werd verricht, is het bijvoorbeeld niet mogelijk om te verklaren waarom ze een neerwaartse of opwaartse trend vertonen [220].

Om doelgerichte acties op te stellen die de situatie van de bedreigde soorten verbeteren, is die basis-ecologische kennis essentieel. Daarbij kunnen de meest bedreigde soorten (van de Habitatrichtlijn, of Rode Lijststatus) als prioritaire soorten geselecteerd worden.

Zoals reeds aangehaald is er geen opvolging van de resultaten van de uitgevoerde soortbeschermingsplannen. Om de effectiviteit van de maatregelen te kunnen evalueren en desnoods bij te sturen, is het dus nodig om een monitoringsplan mee in het soortbeschermingsplan op te nemen.

Met medewerking van:

Nico Verwimp - Agentschap voor Natuur en Bos

Koen Berwaerts - Regionaal Landschap Dijleland

Marc van Roomen - SOVON Vogelonderzoek Nederland

Lectoren

Dries Bonte - Universiteit Gent, vakgroep Biologie

Dirk Criel - Econnection

Joachim De Maeseneer - Agentschap voor Natuur en Bos

Wouter Faveyts - Agentschap voor Natuur en Bos

Marc Herremans - Natuurpunt vzw

Ludo Holsbeek - Departement Leefmilieu, Natuur en Energie

Gerald Louette - Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

Jean-Pierre Maelfait - Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

Koen Van Den Berge - Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

Dirk Vandenbussche - Provinciaal Instituut voor Hygiëne (Antwerpen)

Goedele Verbeylen - Natuurpunt studie vzw

Nico Verwimp - Agentschap voor Natuur en Bos

Kristof Vlietinck - Agentschap voor Natuur en Bos